

Wychowanie dziecka agresywnego

Niemowlę rodzi się z określonym zasobem wrodzonych reakcji i z możliwością rozwoju wielu innych zachowań. Zakres zachowań rozwija się w miarę dojrzewania dziecka i zależy od wpływów otoczenia. Osobowość dziecka kształtuje się przez długie lata pod wpływem dość powszechnie znanych czynników. Naukowcy dzielą je na kondycyjne i kauzalne. Do pierwszych z nich zalicza wrodzone zadatki organiczne i wpływy środowiska, uznając je za warunki rozwoju, do drugich – aktywność własną dziecka i wychowanie czyli „wyznaczniki rozwoju” tworzące łańcuch przyczyn i skutków w procesie wychowania. Rozwój dziecka odbywa się więc w warunkach osobistych zadatków wrodzonych i określonego środowiska oraz pod wpływem przyczynowym własnej aktywności i wychowania. Może ulec zahamowaniu, jeśli dziecko znajdzie się w takich warunkach środowiskowych i pod takimi wpływami wychowawczymi, że jego aktywność będzie słabo stymulowana, a wpływy wychowawcze – w nieudolności, zaniedbań lub trudności obiektywnych – nie będą wywierały pożądanego skutku. Noworodek ma bardzo ograniczony zasób zachowań i reakcji emocjonalnych. W piątym miesiącu życia obserwuje się u niemowlęcia pewne zachowania, na podstawie których sądzi się, że dziecko przeżywa gniew. Tę silną reakcję gniewu uznaje się często jako elementarną formę zachowań agresywnych.

Niemowlę już przy końcu pierwszego roku życia naśladuje proste czynności wykonywane przez dorosłych i współdziała z nimi – chętnie bawi się zabawkami, rzuca je, uderza nimi, gryzie je. W podobny sposób zachowuje się też w stosunku do innych dzieci. Stara się do nich zbliżyć, a jednocześnie chwytając je za ubranie, szarpie, ciągnie za włosy, gryzie, bije. Wszystkie te przejawy aktywności zalicza się do tzw. manipulacji pierwotnej niespecyficznej. Są one przejawem odruchu orientacyjnego, służą lepszemu poznaniu świata, mają ułatwić późniejsze przystosowanie się – spełniają zatem rolę pozytywną. Przez dodatkowe wzmocnianie tych potrzebnych dla rozwoju zachowań mogą one przerodzić się w zachowania agresywne ujawniane w celu sprawiania bólu, skrzywdzenia kogoś. Mówiąc o dodatkowym wzmocnieniu mam na myśli nie tylko nagradzanie takich zachowań np. przez uśmiech, ale również niepotrzebne i źle stosowane kary. Na przykład karanie klapsami za niespecyficzne zachowania agresywne (szarpanie za włosy) początkowo może być przez dziecko rozumiane jako zachęta do zabawy i wtedy powtarza ono zaobserwowane zachowania (oddaje klapsy).

W tym wieku występuje też zjawisko negatywizmu dziecięcego. Dziecko w fazie negatywizmu odmawia wykonywania poleceń, nawet z własną szkodą – do tego stopnia, że na przykład gdy mu się powie, by zjadło ciastko, a zostawiło zupełnie, jest gotowe zrobić odwrotnie. W tym też okresie dziecko uczy się różnych nieraz bardzo nieoczekiwanych i pozornie niecelowych zachowań agresywnych – tupie nogami, rzuca się na ziemię bijąc i gryząc osoby powstrzymujące je, gryzie przedmioty. Zachowanie takie może przerodzić się w akt histeryczny. Dziecko, które zaobserwowało, że matka ustąpiła mu, gdy w obecności obcych zaczęło krzyczeć i tupać nogami,

w innych podobnych warunkach zachowa się identycznie. Jeśli i tym razem nastąpi zredukowanie napięcia przez osiągnięcie celu, to te niepożądane reakcje zaczną się utrwalac.

W miarę rozwoju i sprawności ruchowej i mowy dziecka, rozszerza się jego środowisko i powiększa liczba kontaktów społecznych, a w związku z tym wzrasta liczba wzorów do naśladowania, demonstrowanych przez rówieśników i osoby starsze. Jednocześnie następuje stopniowy rozwój ośrodków korowych sterujących procesami hamowania, które zaczynają pełnić funkcję kontrolną i koordynującą w stosunku do procesów podkorowych, ułatwiając podporządkowanie się pewnym zasadom postępowania i norm etycznych pod wpływem wychowania.

W wieku przedszkolnym powinien zacząć się proces uczenia się zachowań pożądanym i zapobiegania działaniom niepożądanym, czyli proces socjalizacji. Proces ten powinien rozpocząć się nawet przed okresem kontaktów dziecka z rówieśnikami, w czasie kontaktów dziecka z zabawkami. Jeżeli dziecko w drugim roku życia nauczy się kopać i niszczyć zabawki, jeśli w trzecim roku życia zachowuje się w stosunku do zabawek przedstawiających ludzi i zwierzęta agresywnie, bije je i strofuje, izoluje i stosuje różnego rodzaju kary, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że zachowania takie zostaną rozszerzone na dorosłych i dzieci.

Zdaniem J. Piageta charakterystyczną cechą myślenia dziecka przedszkolnego jest egocentryzm. Przy takiej postawie łatwo o konflikty, nieporozumienia i zachowania agresywne prowadzące do niedostosowania społecznego – zwłaszcza wśród dzieci o dużej aktywności.

Związek zachowania agresywnego z aktywnością stwierdził w swoich badaniach R.R. Sears wykrywając wysoką korelację między ogólnym poziomem aktywności dzieci w wieku przedszkolnym, a liczbą ich zachowań agresywnych. Im bardziej dzieci były aktywne, tym częściej wykazywały zachowania agresywne. Dzieci bardziej aktywne są bardziej narażone na utrwalanie się u nich specyficznych zachowań agresywnych. Konsekwencją pedagogiczną wobec tego jest stosowanie w procesie wychowania dzieci bardziej aktywnych większej liczby metod zapobiegających zachowaniom agresywnym, a jednocześnie utrwalających zachowania pożądanym.

Niektórzy naukowcy wyróżniają trzy typy zaburzonych postaw kształtujących się w dzieciństwie: „ku ludziom:; przeciw ludziom”, „od ludzi”. Wszystkie powstają na podstawie zaburzeń w realizacji bardzo ważnych potrzeb dzieci. Jako szczególnie istotne uważa się potrzeby doznawania miłości, życzliwości i uznania ze strony otoczenia.

Powstawanie postawy „ku ludziom” można wyjaśnić zbyt małymi wymaganiami stawianymi dziecku, nadmierną opiekuńczością, usuwaniem wszelkich przeszkód, niewytwarzaniem nawyków zachowań społecznych mających na celu dobro innych ludzi. Dzieci o postawie „ku ludziom” nie wykazują zachowań agresywnych, raczej skarżą się, narzekają na krzywdy,, okazują niezaradność, żeby wywołując współczucie osiągnąć cel.

Postawę „przeciw ludziom” można wytworzyć u dziecka aktywnego przez wzmocnienie zachowań zmierzających do dominacji nad rówieśnikami, uzyskiwania ich podziwu i uznania przez stosowanie przemocy i zmuszanie do uległości, a także przez wzmocnienie zachowań wyrażających lekceważenie dla objawów sympatii i życzliwości oraz dla osób starszych.

Postawy „od ludzi” charakteryzujące ludzi unikających kontaktów społecznych, izolujących się, starających się być samowystarczalnymi, może wytworzyć się u tych dzieci, u których w procesie wychowania nie były wzmocniane zachowania zmierzające do rozszerzania kontaktów z rówieśnikami, natomiast wzmocniano zachowania uciezkowe, wycofywanie się w sytuacjach trudnych, wymagających rozwiązania konfliktu. Ten typ postawy nie przyczynia się do powstania zachowań agresywnych.

Zachowania agresywne są więc charakterystyczne tylko dla postawy „przeciw ludziom”.